

Marija Šljukić*
Filološki fakultet
Univerzitet u Beogradu

УДК: 821.163.41-94.09 Crnjanski M.
DOI: 10.19090/gff.v49i4.2503
Pregledni naučni rad

POETSKI I METAFORIČKI PROSTOR ITALIJE U EMBAHADAMA MILOŠA CRNJANSKOG

U radu se istražuje i zapaža narativno tkivo izgrađivano i oblikovano kroz poetsku sliku Italije u prelomnim trenucima pred Drugi svetski rat. Prostor, vreme, ljudi i njihove međusobne relacije i korelacije uočavaju se iz osobene perspektive srpskog diplomate u Rimu, savetnika za štampu u poslanstvu Kraljevine Jugoslavije, u vremenskom intervalu od 1938. do 1941. godine. Miloš Crnjanski svoje lične impresije, kao i autobiografsko sećanje, delimično potkrepljuje dnevničkim zapisima italijanskog grofa Čana, čime se ističe pokušaj rekonstrukcije interesantnog istorijskog perioda, koji se reflektovao, kako na personalnom identitetu Crnjanskog, tako i na njegovoj stvaralačkoj biografiji. Analitičkom metodom uočavaju se karakteristike prostornosti, kao i društveni, politički, istorijski i kulturni nivo, Rima i Venecije, čime se ostvaruje integralna poetska slika Italije u promatranom periodu. Dvostruki princip romaneskne vizije izražen je kroz sameravanje pisca sa sagledavanjem diplomate, aktivacijom principa sećanja i pamćenja, ostvarenim dihotomijom prošlosti i sadašnjosti, na italijanski kulturni i diplomatski prostor, njihove vrednosti i refleksije. Cilj istraživanja predstavlja formiranje celovite vizije Italije, njene uloge, značaja i funkcije, izražene kroz kulturni model, ali i kao jedne od sržnih tačaka na kojima počiva celokupna konstrukcija memoarskih zapisa *Embahada*.

Ključne reči: Miloš Crnjanski, Embahade, Italija, Rim, Venecija

1. UVOD

Miloš Crnjanski u narativnim nitima *Embahada* oblikuje originalan prikaz diplomatskog perioda, ali i asocijativnim proširenjem, zahvata sve sržne tačke italijanskog kulturnog i političkog preseka, u većoj meri koncentrisanog oko perioda uoči Drugog svetskog rata, uprizorujući složenost prevashodno Rima i Venecije. Stvaralačka figura reflektuje se na vremensko-prostornoj poziciji, obuhvatajući širok dijapazon ličnosti, rekonstruišući duh i atmosferu epohe iz ugla kulturnog predstavnika, unutar diplomatskih krugova.

* marijasljukic0402@gmail.com

Rim, Venecija, Napulj i Firenca dubinski posmatrani kroz sve karakteristike prostornosti predstavljeni su, kao svojevrsni palimpsesti naizmeničnim situiranjem sadašnjeg trenutka sa prohujalim dobima, oličavajući celovitost, asocijativno se proširujući na pozornicu italijanske sfere.

Metaforički prostor oblikuje se aktivacijom pamćenja, ali i ispoljavanjem odlika kulturnog identiteta podneblja kao trajnih osobenosti nasleđa i tradicije kroz kodifikovano kolektivno sećanje.

2. ITALIJA MILOŠA CRNJANSKOG

Italijanski krajolik sagledava se iz perspektive poetike prostora sa posebnim osvrtom na slojevitost, kako u geografskom smislu različitih epohalnih dinamizama, tako i gradeći kulturnu projekciju prostornosti. Asocijativno širenje areala obuhvata detekciju političkog, istorijskog, društvenog, socijalnog i kulturnog aspekta posredovane vremenske dimenzionalnosti. Analitičkom metodom promatraju se svi vidovi ospoljenja sagledani sa pozicije diplomatsko-političkog koda viših stratifikacijskih nivoa, osobito rimske i venecijanske sredine. Komparativna metoda ispoljava se u onim segmentima uočavanja užih korelacijskih odnosa između prikazanih urbaniteta u *Embahadama*, granajući se i zahvatajući integralni presek poetske uprizorenosti italijanskog tla tokom kontinuiranog stvaralačkog opsega Miloša Crnjanskog. Principi sećanja i pamćenja transponuju stvaranje metafora upamćenih sadržina, kao i procese emocionalne i psihološke nadgradnje, koji se ukazuju osobito u metaforičkim prizorima gradova.

Ljubav u Toskani predstavlja prvi, početni impuls izgrađivanja bitnog hronotopa Italije za spoznajnu aspektovanost celokupnog stvaralačkog opusa. Narativ *Kod Hiperborejaca* oblikovan je kroz sumirajuće dejstvo celokupnosti životne projekcije, spram određujućeg efekta italijanske sredine za formiranje stvaralačkog portreta. Sveprožimajuće subjektivno iskustveno polje sagledava se kontrastiranjem i nijansiranjem pojedinih epizodičnih iskustava, doživljaja, sve do ucelovljenja projekcije i transpozicije osobenih urbaniteta. Individualni profil obrazuje se integrisanjem ovih svojstava u biće pesnika i putopisca, naspram diplomate i stanovnika Rima. Poetska vizija italijanskog kulturnog, političkog i istorijskog profila kondenzuje se, možda upravo i premreženošću asocijativnih linija, koje su u biti markirane polifonijskom strukturom korespondirajućih tvorenica (*Ljubav u Toskani*, *Kod Hiperborejaca*, *Embahade*). Prirodna povezanost figure književnika sa pokazanim okruženjem jedinstvena je, već i

stoga što se kontinuirano razvijala prateći evolutivne procese identitetskog koda, a odražavajući se projekcijom urbanih palimpsesta, pre svega istorijske i kulturne sfere.

Vremenska korespondirajuća tačka narativnih sklopova *Embahada* i *Kod Hiperborejaca* predstavlja optikum 1940. i 1941. godine, dakle po svemu prelomno doba uoči epohalnog preokreta Drugog svetskog rata, što se iščitava na kolektivnom planu, od diplomatskih krugova, sve do sveopšte društvene panorame, zasenčene tragovima nekih nagoveštaja neposredne stvarnosti. Prostornost je ostvarena integralnom slikom rimske urbanosti, uz isticanje venecijanskog podneblja. Poetska slika Venecije ambivalentno je konfigurisana u *Embahadama* kroz politički i društveni nivo vedrijih tonaliteta, dok se u *Kod Hiperborejaca* organizuje aktiviranjem htonskih i folklornih elemenata, mahom naznačenjem negativnih primesa uplivom istorijskih momentuma. Rimska vizija je celovito predstavljena pokazivanjem celokupnosti svakodnevnog načina funkcionisanja. Društvena panorama *Kod Hiperborejaca* je integralno kodifikovana, inklinirajući višim društvenim slojevima, izdvajanjem nekoliko tipova, ali i zaokruženošću percipiranjem socijalnog preseka. Diplomatski prostor izražen političkim likom grada, ugrađen je kao dodirna poveznica prikazujući sve značajne događaje epohalnog toka. „Rim iz *Hiperborejaca* još uvek je Polis, budući da poseduje svoj simbolički centar – Mikelandelovo kube. Zato je u *Hiperborejcima* moguće graditi jednu simboličku mrežu na bazi jednog tihog sumatraizma“ (Vladušić 2014: 245).

Kulturna profilisanost uopšte italijanskog podneblja redefinisana je semantičkom ukorenjenošću prizora doživljenog nutrinom stranca, putnika, koji novu sredinu rekonfiguriše u mentalnom prostoru, donekle i spram kvalitativnosti dotadašnjeg životnog iskustva. Topos Italije celinom organizovan je sraslošću ličnog prostora i psihološkog profila sa kulturnom matricom, reflektujući se stvaralačkim nadahnućem gotovo poluvekovnog trajanja.

Tri značajne stojne tačke postaju označitelji povezanosti sa krajolikom na različite načine manifestujući se, već i zbog prirode žanrovske određenosti. Figura putnika i topos puta odlikuju se, od hodočašća u ime korelacija mnogolikih kulturnih modusa i doživljaja sveta, sve do osećaja ukorenjenosti i promatranja Rima s pozicije stanovnika, pronalazeći znamenja drvo pinije, Mikelandelova kupola crkve Svetog Petra i figurativnosti fontane.

„Već u prvim opisima Rima odmah se postavlja orijentacioni centar same urbane zone, osovina ili srce grada, oko kog gravitira sav prostor naratorovog prostora grada. Mikelandelovo kube na crkvi postavlja se kao centralna osovina, i osovina

ličnog prostora sveta-grada glavnog junaka. Ovo je tačka ka kojoj teže sve tačke prostora u naratorovom gradu, i ona koja objedinjuje razjedinjene, različite prostore u jedan prostor grada Rima.“ (Pisarev 2020: 109)

Princip sećanja i pamćenja i izvesna stvaralačka distanca ostvareni su između subjektivnog doživljaja prostornosti i objektivizacije unutar narativnih strukturiranosti. Osobito naglašeno u *Kod Hiperborejaca*, gde se početna instanca vremena zasniva na ambivalenciji perioda od dvadeset pet godina i poniranja u srž diplomatskog bića, prateći evolutivne promene 1940. i 1941, sve do kontrastiranja harmoničnih predela usred neravnoteže istorijskih dešavanja i docnijih životnih sublimacija, donekle učitavanjem spoznajnih vrednosti kasnijih perioda. Lična projekcija biografske pozicioniranosti Crnjanskog odlikuje se i kroz preovlađujući ton, od vitalističkog i poletnog omeđenog metaforikom ljubavi (predbračno putovanje) u *Ljubavi u Toskani*, do dvostrukosti osećaja prolaznosti, ali i nostalgije za urbanošću Rima, kao i nagoveštajima erotskih segmenata, kao i uočavanje dramatičke zbivanja (teška bolest) u *Kod Hiperborejaca*. *Embahade* su donekle drugačije tonalitetски promatrane kroz veći udeo javne sfere ličnosti, dovodeći do objektivizacije pogleda na atmosferu Italije.

Vizija Firenze u *Ljubavi u Toskani* pokazana je gradacijski individualnom pozicijom Dantea, doživljaja ljubavi, preovlađujućeg tona dela i proplamsaja lepote Beatrice. Realna prostornost transponovana je stihovima *Božanstvene komedije*, realizujući se Beatricinom šetnjom krajolikom Firenze i reke Arno. Firenca je definisana razbokorenošću književnog kulturnog sloja nasuprot političko-istorijskoj aspektovanosti u *Embahadama*.

„[...] putopis nastao u Italiji u proleće 1921. godine, ... dobio naziv *Ljubav u Toskani*, uz posvetu: Vidosavi Crnjanski. Na tom putovanju nastala je i jedna od najlepših poema na srpskom jeziku, poema ‘Stražilovo’. Iako i dalje natopljeni dahom sumatraizma, ovaj putopis i poema nadahnuti su i jednom novom osećajnošću koju smo nazvali ‘stražilovskim kompleksom’. Iz sumatraističke obamrlosti pesnik Crnjanski zakoračio je u proleće Toskane, i u proleće čovečanstva. Na brdu Fijezole iznad Firenze, opijen ljubavlju prema svojoj budućoj supruzi Vidosavi Ružić, mladi pesnik je u stanju opijenosti, bunila, kao pravi poeta vates, ispevao poemu koja na jedinstven način ujedinjuje himničku dionizijsku radost, slavljenje radosti života i mladalačkih zanosa sa elegičnim tonovima predosećane smrti.“ (Raičević 2010: 22)

U narativnom opusu Miloša Crnjanskog odelit status zauzimaju *Embahade*, memoarska proza sa istaknutim lirskim minijaturama, vinjetama

znamenitih ličnosti, njihovom biti oslikavajući određene epohe, ali ostavljajući celovite profile gradova, koji su nekim karakteristikama, na različite načine uticali na formiranje figure diplomate.

Urbaniteti iskrsavaju kao trajni doprinosi autentičnosti određenog podneblja (Italija), predstavljajući trajnu preokupaciju književnika, unutar polja ospoljenja stvaralačkog pečata. Diplomatska scena italijanske sredine, kroz epohalno naglašene momente, a u saglasju sa političkim identitetskim odlikama uočava se kao bit narativnog tkanja.

Princip sećanja definisan kroz prisećanje i redefinisano različitim aspektima pamćenja (istorijskog, društvenog, kulturnog, individualnog, kolektivnog, političkog) u asocijativnom preseku gradske strukture obeležava italijansko tle kroz celokupnost.

Slojevitost urbaniteta, pozitivni i negativni princip, tokom zasnivanja poetske slike, kao i mnogoliki domeni njegovog profila (istorijski, društveni, socijalni i kulturni), omogućavaju dubinsko sameravanje načina života unutar italijanskog predela.

Prostornosti Rima, Venecije, Berlina i Londona predstavljaju konstante, kojima se izražava promenljivost atmosfere, u skladu sa istorijskim i političkim paradigmama, kao i njihovim odražavanjem na individualnim profilima, spram kolektivnog iskustva. Istovremeno ova gradska jezgra predstavljaju sržne tačke, na kojima počiva tvorenica *Embahada*.

Promatrano u integralnom zasnivanju italijanske sredine, naglašenijim odnosom spram pojedinih urbanih sfera, kao i reflektovanjem na jugoslovensko poslanstvo izražava se potreba, da jedna od glavnih metoda bude poetika prostora, iz mnogolikih asocijativnih polja i uglova sameravanja nekolicine istaknutih istraživača (Bašlar, Lefevr, Mamford), koji su ostavili nemerljiv doprinos izučavanju grada, iz različitih aspekata, kroz kontinuirano trajanje i pretrajavanje.

3. ITALIJA U *EMBEHADAMA*

Italija oblikovana u *Embahadama*, predstavljena je kao spoj realnih topografskih tačaka Rima, Venecije, Firence i Napulja, nadograđenih donekle imaginativnim slojem, čime se ostvaruje osobena poetska tvorenica.

„Napulj možemo da posmatramo s mora, s juga ili severa, s Vezuva i brežuljka Pozilipa. Iz svakog gradskog ugla moguće je proceniti bogatstvo zemlje i mora koje je oduvek fasciniralo posetioce. Zato je Napulj baš tu i osnovan. ... Zato je

Napulj grad prirode i prirodni grad: u njemu ljudski i prirodni elementi deluju kao u nekoj vrsti osmoze.“

(Liguori 2018: 12)

Italija iz perspektive Miloša Crnjanskog izgrađivana je iz nekoliko vremenskih aspekata, njegovih ranih boravaka kao književnika sa posebnim osvrtom na period od 1938. do 1941. sa promenjenim fokusom baziranim na diplomatskim odnosima.

„Rim, u koji sam došao, nije više onaj Rim, u koji sam dolazio, za vreme svog boravka u Italiji, godine 1921, ni onaj koji je bio, za vreme mog boravka, godine 1925.

A ni ja nisam onaj iz tih godina.

Ovoga puta ne gledam Italiju očima putnika, ni pesnika, ni putopisca, nego očima ‚atašea‘ nekog davnog, venecijanskog, poslanika u Rimu, ... Polazna misao mi je bezizlaznost, naša, između Berlina i Rima.

I između Hitlera i Musolinija.

Nadu, koju su imali u Beogradu, da se, među njima, može, lavirati, ja nisam imao.

Meni se budućnost činila potpuno neizvesna.“

(Crnjanski 1984: 312)

Crnjanski uobličavajući memoarsko delo iz perioda diplomatskog službovanja u poslanstvu Kraljevine Jugoslavije u Rimu, upoređuje tadašnje događaje, političke odluke sa kasnijim konsekvencama i posledicama, uslovljenih mogućnošću izražavanja razmišljanja o tim danima sa prisutnom svešću, o vremenskoj distanci. Narativ *Embahada* formiran je kroz prožimanje, slivanje i ukrštaj autobiografskog, ličnog sećanja Crnjanskog, pojedinih svedoka epohe, grofa Čana i Stojadinovića, sa izveštajima i aktima samog pisca, koje je slao u Beograd, sačuvane arhivske građe pretočene u knjigu Hoptnera, kao i depeše, telegrame i druga zvanična akta društvenih i političkih činilaca zemalja, koje su oblikovale tadašnju sliku Evrope uoči prelomnih dešavanja.

Stvaralačko iskustvo konfigurisanja *Embahada* počiva na dvema referentnim tačkama, čijim objedinjavanjem se oblikuje celovit poetski prikaz italijanske sredine. Figura diplomate Crnjanskog, čijim pogledom iskosa na drugost podneblja, istovremeno kroz korelaciju sa individualnim iskustvom pisca, koji dubinski proučava slojevitost, osobito kulturne sfere, redefiniše se odnos spram urbanosti znamenitih antičkih, srednjovekovnih i modernih profila.

„Kad pomislimo na antički grad Rim, uvek se setimo njegovog carstva:

Rima sa simbolima vidljive moći, vodovodima, vijaduktima i popločanim putevima koji bez krivudanja seku brda i doline, prelaze reke i močvare i protežu se u neprekinutoj formaciji kao pobjednička rimska legija. ... Pod Rimskim carstvom zapadni svet je možda prvi put od osnivanja grada za kratko vreme osetio kako bi bilo živeti u sasvim otvorenom svetu, u kome svuda vlada red i zakon, i u kome su svi ljudi u punom smislu građani.“ (Mamford 2006: 218)

Zapažanja Crnjanskog predstavljaju dragocen putokaz o kretanjima političkih, društvenih i istorijskih previranja usred epohalnih promena, ostvarenih kroz prizmu italijanskog političkog i kulturnog prostora.

„Mešavine vizije i koncepcije, umetničkih i naučnih dela, oni pokazuju grad odozgo i izdaleka, u perspektivi, istovremeno naslikanog, prikazanog, geometrijski opisanog. Jedan pogled, istovremeno i idealan i realistički – pogled misli, pogled moći – postavlja se u vertikalnoj dimenziji, dimenziji saznanja i razuma, da bi zagospodario i stvorio totalitet: grad.“

(Lefevr 1974: 21-22)

Diplomatska spoznaja društvene i socijalne stratifikacije prostornosti formira se kroz značajni udeo političkog i istorijskog percipiranja bitnosti događaja i ugrađuje se u poetsku sliku kolektiviteta. Poetska slika iskazana je kroz likove i sudbine značajnih ljudi, koji su njihovim diplomatskim radom, ali i unutar političkog i kulturnog koda stvarali i ugrađivali njihove kvalitete u nemirnim vremenima.

Perspektiva uočavanja Italije otvara se u punoj meri aktivacijom kulturnog koda. Crnjanski tokom putovanja ka Rimu proučava svoju knjigu putopisa *Ljubav u Toskani*, čime dolazi do stapanja realne i imaginativne projekcije prostornosti.

Tranzitni prostor *Grand hotela* u Rimu ostvaren je kroz prožimanje poznatih i nepoznatih ljudi, ali sa prelamanjem sa kulturnim kodom, blizinom spomenika *Judejskog lava*. Obeležje grada Rima čuveni memorijalni podsetnik predstavlja komprimovano narodno pamćenje na kolektivno iskustvo u relaciji sa političkim kodom. Privatni egzistencijalni prostor oličen je mikrohronotopom hotelske sobe, koja se, tek u sadejstvu sa javnom sferom grada, konceptualizuje u svim semantičko-značenjskim valerima.

„Prvih dana meseca maja, godine 1938, naseljavam se, dakle, u jednoj, malo,

sobi, rimskog ‚Grand-hotela‘ i tražim stan. ... Pri svom prvom izlasku iz hotela, vidim, pored velikih fontana, i spomenik Judejskog lava. Ta skulptura doneta je iz Abisinije. Postavljena je tu, po želji Musolinija. Da je svaki Italijan, – koji na obližnjoj železničkoj stanici, doputuje u Rim, ili odlazi iz Rima, – vidi, kao znak pobjede, i pamti. A postavljena je i za strance. To je za mene polazna tačka pri ulasku u Rim. Kao u Berlinu, trijumfalna, Brandenburška kapija.“
(Crnjanski 1984: 312)

Variranje lika grada tokom istorijskih i političkih promena odražava se kroz relaciju prostora urbaniteta i stanovnika 1921, 1925. i 1938-1941.

„Grad u sebi sadrži sve ono što je najkarakterističnije za regiju koja ga okružuje i daje posebne odlike prirodnoj sredini, između ostalog i zbog toga što u velikoj, ako ne i potpunoj mjeri zavisi od lokalnih građevinskih materijala i lokalnog kvaliteta života. Ni u jednom trenutku ne može doći do potpunog razdvajanja između zemlje i okruženja koje je stvorio čovek.“ (Mamford 2010: 361)

Odnos Crnjanskog prema Italiji menja se spram društvenih i kulturnih funkcija, koje u datom trenutku determinišu, kako njegovu javnu ličnost diplomate, tako i unutrašnju nutrinu pesnika i pisca. Društvena pozornica diplomatskih odnosa zasnovana je prizmom prelomnog istorijskog koda uoči Drugog svetskog rata, čime se postiže integralna pozicija korelacije Kraljevine Jugoslavije sa Italijom iz vizure Crnjanskog.

„Čitalac će, u mojim *Embahadama*, dobiti samo ono, što sam video, čuo, doživeo, a što mislim da dokazuju i moji navodi, pa i događaji. Ni priče, ni pisma, drugih, ne uzimam uvek u obzir, pa ni memoare pokojnog Milana Stojadinovića ... Najdragocenija dokumenta se, o tim godinama, i ličnostima, nalaze pak, ... u rukama pomenutog američkog naučnika, Kolambijskog univerziteta,“
(Crnjanski 1984: 329-330)

Ukrštaj političkog i diplomatskog koda sa arhitektonskim bićem grada oličen je izuzetnim valerima palate Borgeze nadomak reke Tibar.

„Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca menjalo je u Rimu, ranije, nekoliko zgrada. Poslanstvo se sad nalazi u palati Borgeze. Ta palata, blizu Tibra, jedan je od najčuvenijih rimskih dvoraca. Jugoslavija je, kad se predviđala poseta kralja Aleksandra, iznajmila bila, polovinu te zgrade, sa nameštajem.“ (Crnjanski 1984: 312)

Mikrochronotopi poslanstva odražavaju politički značaj i ugled unutar same zgrade, bogato ukrašene sobe Hristića, poslanika, kancelarije činovnika na donjim nivoima zgrade, ali i prikaz skromnijeg izgleda trpezarije i kuhinje.

„U toj palati naš poslanik je držao prvi sprat, sa raskošnim sobama, Pauline Borgeze, sestre Napoleona. Činovnici imaju kancelarije, u prizemnim, prastarim, prostorijama. ... Poslanik Boško Hristić prima me, u jednoj od tih raskošnih soba na spratu. ... Prilazi, ... prozoru, otvara šalone, ... dole, u vrt, gde nimfe igraju u fontanama. ... Kažem savetniku da mi je dodeljena neugodna kancelarija. Predsoblje delegata ministarstva unutrašnjih dela. ... To je nekad bila kujna, pa se u zidu, i sad, vidi prozorče, ... pri poseti Stojadinovića, u Veneciji, postalo vidno, da ‚stojim dobro‘ kod predsednika, taj prozor je zazidan, a data mi je i soba, iz koje su iselili delegata.“

(Crnjanski 1984: 312-314)

Embahade su koncipirane na principu dvostrukosti, što je prisutno na gotovo svim aspektima organizacije teksta. Italija je prikazana kroz dihotomiju političke i društvene moći, formirane oko figura dvojice uticajnih ljudi, koji su se reflektovali i na sudbinu evropskog kontinenta. Do posebnog izražaja ovaj segment dolazi prilikom posete kneza Pavla, regenta maloletnog kralja Petra II Karađorđevića, Rimu 1939. Kralj Viktor Emanuel sa kraljicom Jelenom prima kneževsku porodicu u palati Kvirinal, sedištu Predsedništva Republike, gde se organizuje svečani banket, prožimanje istorijskog, političkog i društvenog aspekta.

„Vrhunac te posete bila je dvorska večera, koju je Viktor Emanuel priredio, za kneza, u Kvirinalu. Takve su večere, sa zdravicama, uobičajene, među šefovima država, svud u svetu. Ipak je to knez, svakako, želeo, da dobije, da bi bilo naočigled celom svetu. ... Musolinijevo mesto, pri stolu, pred kraljevskom porodicom, pred diplomatskim korom, pred Jugoslovenima, bilo je samo ono koje mu je, kao predsedniku vlade, pripadalo, a ne ono, koje mu je kao diktatoru, i dučeu, pripadalo. ... Knez je imao mesto uz suverene Italije. ... Knez je, pri toj večeri, održao zdravicu. Kralju. Musolinija je samo spomenuo. ... Na kraju, maršal, ... poveo je suverena i kraljevsku porodicu, i kneza, sa suprugom, od stola u salon, gde su veličanstva, i visočanstva, držala *cercle*.“

(Crnjanski 1984: 435-436)

Knez Pavle naklonjeniji intimnijoj atmosferi organizuje doček Musolinija u zgradi jugoslovenskog poslanstva u Rimu.

„Posle večere u dvoru, u čast princa, princ daje večeru, Musoliniju, u našem

poslanstvu, u palati Borgeze. Večera je intimna. Čak i naš poslanik u Vatikanu, pozvat je tek na prijem, posle večere. Tako i osoblje poslanstva. Čekamo da knez, sa svojim gostima, iziđe iz trpezarije, koja je mala.“

(Crnjanski 1984: 438)

Napulj je ostvaren kao spoj vojne i političke snage jedne od najmoćnijih država toga doba kroz demonstraciju punog potencijala i značaja mornarice za ugled države u evropskim okvirima.

„Parada, koja je priređena za kneza Pavla, bila je jedna od onih, koje su lepe, same po sebi, na plavom Sredozemnom moru. To je bila jedna od onih, diplomatskih, *intimidacija*, koje su bile uobičajene, u to doba, pri sličnim posetama. Održana je pri idealnom vremenu. Pod nebom napuljskim bez ijednog oblačka.“

(Crnjanski 1984: 434)

Firenca objedinjuje duh srednjovekovne Italije sa bogatim kulturno-istorijskim nasleđem, ali i atmosferu modernog profila Italije, prevashodno u kulturnom domenu kroz mnogobrojne muzeje, koje knez i kneginja promatraju u društvu prestolonaslednika Umberta. Kulturni identitet grada reprezentovan je i kroz zgradu Opere i predstave *Viljem Tel*, čime se odražava gotovo podjednaki značaj Musolinija i kraljevske porodice u skladu sa raspoložnjima kolektivnog identiteta građana Firence.

„Uveče, u teatru, u dvorskoj, velikoj loži (Firenca je bila duže vreme prestonica Kraljevine) za vreme sviranja himne, pre predstave opere, knez stoji pored Umberta, a osim njih, u loži su, ne samo njihove supruge, nego i još nekoliko članova dinastičkih porodica.“

(Crnjanski 1984: 440)

Gradovi Rim i Venecija prikazani su kroz dvostruku perspektivu. Rim kao centar zakonodavne, političke i društvene strukture, donekle zatopljen tamnijim nijansama, posebno usled turbulentnih političkih previranja. Venecija, s druge strane, ospoljava se kroz vedrije tonalitete i pozitivni duh grada sa kanalima i gondolama, kao i tradicijom trubadurske muzike, istovremeno izražena i kroz dve značajne diplomatske misije Kraljevine Jugoslavije. Grad se promatra kroz slojevitost urbaniteta, međusobni uticaj urbanog koda na emotivna stanja i osećanja individua. Istovremeno, prisustvo prošlog i sadašnjeg trenutka u svesti odražava se na psihološkim profilima.

„Venecija je, uostalom, poznata, po svojoj atmosferi, koja ljude navodi na raspoloženja karnevalska. ... Tražim za sebe neku lokandu, iz doba Goldonija. Da vidim kako u Veneciji golubovi na krovove sleću i da čujem kako mandoline sviraju, kroz cveće leandra.“

(Crnjanski 1984: 346-347)

Prostornost železničke stanice kao mesto ukrštaja ljudi različitog društvenog, socijalnog i političkog miljea predstavlja i način, sameravanja uloge i značaja predstavnika određene zemlje prilikom posete Italiji.

„Knez je, na železničkoj stanici Rima, bio dočekan, od kralja i Musolinija, sa već uobičajenom teatralnošću. ... Doček na stanici vršio je monarh. Kralj Italije. Car Etiopije. Kralj sad i Albanije. ... Pozdravio je svog rođaka (?) srdačno, a stalno ga je držao za rukav, dok je sa njim prolazio ceremoniju. ... Odmah zatim, na peronu, kralj mu je predstavio Musolinija. ... a Musolini je dočekao kneza sa dvojicom svojih pratilaca. Svojim zetom, ministrom spoljnih poslova, grofom Čanom, i generalnim sekretarom Fašističke partije, koji se zvao Starače. ... Mnogo prijatnije figure pri tom sastanku, svakako, bile su supruge, kraljeva, i kneževa. Kraljica Jelena, ... bila je još uvek junonska pojava, a kretala se kao na pozornici, antičke drame. ... Supruga kneza Pavla trudila se, očigledno, već na prvom koraku, da se dopadne kraljici. ... Ako je knez, zbilja, želeo, prilikom svoje posete, da pokaže, da u Italiji još postoji diarhija, monarha i diktatora, uspeo je,“ (Crnjanski 1984: 428-429)

Privatni egzistencijalni prostor kneževske porodice u Rimu formirao se unutar mikro prostora dvora, odražavajući intimnu sferu kneževskog para, dok se javna strana izražavala prilikom zvaničnih protokolarnih poseta, mahom naglašenije, kroz skladnost društvenog, političkog i istorijskog momentuma.

„Knez i njegova supruga, stanovali su, za sve vreme posete u Rimu, u kraljevskom dvoru, a pošto je knez došao sa pratnjom, to je, moglo bi se reći, sve to ispalo, kao neki naš dvor, u dvoru.“

(Crnjanski 1984: 431)

Dihotomija u narativu uočava se i na nivou poseta ministara spoljnih poslova Kraljevine Jugoslavije Veneciji. Stojadinovićeva poseta u bitnoj je meri determinisana i kroz ulogu novina kao medija i prisustvo stranih i domaćih izveštača, u određenom stepenu drugačija od one Cincar-Markovića, koja protiče samo kroz objave zvaničnih biltena.

„Markoviću je bio priređen i svečani banket, u jednoj od najlepših palata u Veneciji. Gondole, sa lampionima, i sviračima, plovile su ispod prozora, na kanalu. Venecija je treptala u svetlosti i sjaju, kroz noć. Gomila sveta stajala je, dole, jer je taj sastanak Jugoslovena i Italijana, posle okupacije Albanije, ceo svet u Italiji, odobravao. Klicalo se, u prolazu, Čanu i Markoviću.“ (Crnjanski 1984: 424)

Stojadinović i grof Čano, ministar spoljnih poslova Italije, susreli su se na Lidu pored Venecije, a kasnije i na sedeljci u hotelu kao osobenom vidu društvenog života u diplomatskim krugovima toga doba sa obaveznom igrankom. Grad Venecija konfigurisao se kroz proces formiranja određenih karakteristika kulturnog identiteta Crnjanskog, jugoslovenskog diplomate na italijanskom tlu. Cikličnost vremenskog kontinuuma, izdvojenog noćnog pejzaža, aktivira kulturno-istorijsko pamćenje i svest o prethodnicima, poetama, kao i razvijanje stvaralačkih figura ljudi, koji su takođe, imali pozitivan princip spram italijanskog podneblja.

„Prema programu sastanka i pregovora, ... da će se pregovori voditi, u četiri oka, na Lidu, na pesku, u morskim talasima. ... Sedim, dakle, prvo veče, na terasi ‚Grand-hotela‘ i posmatram dolazak noći, koja se spušta, na crkve, a među njima i na onu, koja se zove Santa Maria della Salute. ... Stihovi Kostića prolaze mi kroz kaleidoskop mozga, kao gondole kroz noć, sa fenjerima i zvezdama. ... Pri poslednjoj svetlosti, koja dolazi sa mora, posle zalaska sunca, javlja mi se u mislima i onaj moj zemljak, – Jakšić, ... Sedeći tako, pre večere, i pre nego što ću otići da vidim, kako predsednik i grof Čano igraju, iznenada mi se, u sećanju, javljaju i prva dva stiha Jakšićeva o Veneciji, iz njegove drame *Jelisaveta: Ne to nije moja Venecija / Nevesta plava mora zelenog...* ... Otkud je znao, da se Jadran nigde ne zeleni tako, kao pred Venecijom, a da je najlepša crta, koja se može, ovde, reći, za nevestu, da je plava.“

(Crnjanski 1984: 344-345)

Hronotop italijanskog diplomatskog i političkog prostora, tek u sadejstvu sa prostornošću Berlina, docnije i Londona, iskrsava kao organska povezanost, ali i kauzalitet dešavanja na evropskoj sceni iz ugla promatranja diplomate, u biti poete, koji samerava tadašnju Evropu sa docnijim tragovima diplomatsko-političkog koda.

Složenost diplomatskih odnosa, osobito ambivalencija spleta međusobnih ukrštaja političkih interesa iskrsava, tek u zvaničnim aktima, naglašeno Jovana Dučića, znamenitog diplomatskog predstavnika Kraljevine Jugoslavije u istaknutoj

eposi.

„Sada je Cijano otvoreno izjavio da traži s nama savez na principu ‚osovina Berlin – Rim‘ kako je to u milanskom govoru obeležio nedavno Mussolini. ... Najčudnije mi izgleda ovo: što Italija nije do sada u savezu ni sa jednom drugom državom a danas ga želi s nama. Sa Nemačkom ima samo jedan pakt o konzultovanju za zajedničku akciju u slučaju zajedničkih interesa, ali to još nije savez. ... Nemam Gospodine Predsedniče, da iz Rima koliko Vi sa Vašeg položaja znadem da li ovaj talijanski predlog stoji u vezi sa nečim iz pozadine današnjih evropskih poremećenih odnosa. ... Ali tražeći da brzo i odmah uzmemo ovakav stav prema ‚osovini Berlin – Rim‘, nema sumnje da je posredi jedan prepad koji ćete Vi najbolje oceniti koliko stoji u interesu naše Otadžbine, i prema kojem ćete se opredeliti po mudrosti koja Vam je svojstvena...“ “
(Crnjanski 1984: 213)

Ukrštaj individualnih interesa diplomatskih predstavnika jugoslovenskog poslanstva ospoljava se kroz političko iskustvo, kulturne sfere, ali i socijalne nivoe konstituisanjem kolektivnog identiteta misije Kraljevine Jugoslavije u urbanom svetu Rima.

4. ZAKLJUČAK

Narativno tkivo memoara *Embahada* ucelovljeno je kroz prepletaj individualnog pamćenja atašea za štampu Crnjanskog kao posmatrača i svedoka epohalnih strujanja sa kolektivnim iskustvom diplomatskih krugova.

Embahade svojom celokupnošću formirane su kao integralna tvorenica, u kojoj se iskazuju sve promene i mene diplomatskog, istorijskog, političkog, društvenog i kulturnog identitetskog obrasca, pre svega Rima i Venecije, prerastajući tokom narativnog uobličjenja u poetsku sliku italijanske sredine, unutar permanentnog ispoljenja epohalnih karakteristika.

Dihotomija variranja prizora, spoljašnjost biti ostvorena je, javnim delom (ulice, bulevari, trgovi, dvorci, palate, restorani, muzeji), kao i intimnim duhom prostornosti (sobe, kuhinje, trpezarije, radni kabineti), naspram unutrašnjosti, na principu totaliteta italijanskog kulturnog i diplomatskog podneblja i prizmom načina funkcionisanja, kako unutar jugoslovenskog poslanstva, tako i međusobnih povezanosti italijanskih predstavnika, ali i ugrađenosti diplomatskog kora ostalih zemalja, čime se ostvaruje integralna pozicija društvene, socijalne i političke stratifikacije evropskog tla, u po mnogo čemu presudnoj epohi.

„U svakom slučaju, unutra i spolja, kad su doživljeni putem imaginacije, ne mogu više da budu shvaćeni u svom prostom reciprocitetu; prema tome, ako više ne govorimo o geometrijskom da bismo iskazali prvobitne ekspresije bića, ako biramo konkretnije, fenomenološki egzaktnije početke, onda ćemo razumeti da se dijalektika unutrašnjeg i spoljašnjeg umnožava i diverzifikuje u bezbrojnim nijansama.“

(Bašlar 2005: 199-200)

Miloš Crnjanski je kroz perspektivu diplomate konfigurisao profil Italije tokom znamenitog perioda, naizmeničnim ukrštanjem i pretapanjem individualnih kodova, spajajući ih u kolektivnu sliku društvene scene. Italija je pokazana kao pozornica interesantnih prelomnih istorijskih dešavanja, čije su se posledice reflektovale na mnogobrojne države.

Poetska slika prostora zasnovana je podjednako kao urbani otisak zvaničnih poseta, ali i kao saglasje prirodnog okruženja i dejstva na individualnom planu. Metaforička dimenzija ospoljava se kroz pokušaj definisanja svih onih činilaca, koji su se utiskivali u društvenim, socijalnim, istorijskim, političkim i ekonomskim menama, integrišući se na planu kolektiviteta italijanskog naroda.

Marija Šljukić

THE POETIC AND METAPHORICAL SPACE OF ITALY IN EMBAHADE MILOŠ CRNJANSKI

Summary

The paper presents an observation of the narrative fabric of the Embahada formed in relation to the poetic and metaphorical image of Italy in the challenging period before the Second World War. The ambience, historical moment, people and their relationship to the spirit of the epoch are compared from Crnjanski's position through the creative personality, but also personal experience and testimony of political and diplomatic relations within European soil. The perception of the narrative threads is shaped through the duality of the principle of memory, the autobiographical memory of Crnjanski crossing it with the diary entries of the Italian count Čano, which achieves the portrayal of the authenticity of the epoch. Using the analytical method, the peculiarities of the social, political, historical and cultural aspects of the cities of Rome, Venice, Naples and Florence are known, which shapes the integration of Italy. The diplomatic and cultural level of the Italian environment is configured through the relations of individual and collective, past and present, with the motif of otherness. The goal of the research is established by constituting the original poetic and metaphorical vision of Italy, its role and correlation expressed by cultural and

political identity as one of the important markers for shaping the memoir construction of the Embahada.

Keywords: Miloš Crnjanski, Embahada, Italy, Rome, Venice

LITERATURA

- Bašlar, G. (2005). *Poetika prostora*. Čačak: Gradac.
- Crnjanski, M. (1984). *Embahade I-III*. Beograd: Nolit.
- Lefevr, A. (1974). *Urbana revolucija*. Beograd: Nolit.
- Liguori, M. (2018). *Ideja Napulja*, Predstave o raju u kojem obitavaju đavoli. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Mamford, L. (2006). *Grad u istoriji*, njegov postanak, njegovo menjanje, njegovi izgledi. Novi Beograd: BOOK&MARSO.
- Mamford, L. (2010). *Kultura gradova*. Novi Sad: MEDITERRAN Publishing.
- Pisarev, N. (2020). *Poetika kamernih prostora u prozi Miloša Crnjanskog*. Pančevo: Mali Nemo.
- Raičević, G. (2010). *Na ničemu sazdan svet* (predgovor). U: Nenin, M. (prir.) (2010). *Miloš Crnjanski I*, Antologijska edicija Deset vekova srpske književnosti, knj. 58, Novi Sad: Izdavački centar Matice srpske, 11-30. (Publikovano ćirilicom).
- Vladušić, S. (2014). Crnjanski: Od ‚Stražilova‘ do ‚Lamenta nad Beogradom‘. U: Hamović, D. (ured.) (2014). *Miloš Crnjanski: Poezija i komentari*. Beograd, Novi Sad : Institut za književnost i umetnost, Filološki fakultet univerziteta u Beogradu, Matica srpska, 240-247.